מערת קבורה מתקופת הברונזה הביניימית ומתקופת הברונזה התיכונה 2ג׳ ליד הכפר ראס עלי, שבנחל ציפורי

צח הורוביץ ודורון ליפקונסקי

בנובמבר 1993 נתגלתה מערת קבורה במהלך הרחבת כביש הגישה לכפר ראס עלי, כ־400 מ׳ מדרום־מערב לכפר (נ״צ רי״ח 214120/741586, רי״י 164120/241586; איור 1). עם גילויה נערכה במקום חפירת הצלה.[1] המערה נמצאת במורדות הצפוניים של גבעה נ״ט 158 המשתפלת אל נחל ציפורי, כ־20 מ׳ מעל גדתו הדרומית־המערבית וכ־50 מ׳ מהמקום שבו הנחל משלים את ׳המיאנדר הגדול׳ (גל תשמ״ג:22). האזור נסקר בעבר ונמצא שהוא משופע באתרים קדומים (עולמי וגל תשס״ד:53–55); מדרום־מערב למערה נחפר מחסה סלע שתוארך לתקופה הכלקוליתית (ון דן ברינק תשס״א), וממזרח, במעלה הנחל, נחפר ביפתחאל קבר שתאריכו חופף בחלקו לזמן השימוש במערה (Barda and Braun 2003).

המערה

המערה נפגעה קשה בעת עבודות הפיתוח (איור 2); חלקה הצפוני לא שרד, וחלקה הדרומי נותר ׳תלוי באוויר׳, ועל כן תכניתה אינה ברורה (תכנית 1). מהמערה נותר חלק מחדר קבורה סגלגל (כ־3 מ׳ רוחב מרבי; כ־2 מ׳ אורך השתמרות). רצפתו הישרה נחצבה בשני מפלסים מדורגים; החלק הצפוני־המערבי נמוך בכ־0.4 מ׳ מהחלק הדרומי־המזרחי (תכנית 1: חתך 1–1). קירות המערה מקומרים ותקרתה קמורה ומחודדת, דמוית פעמון (כ־2.2 מ׳ מעל הרצפה). פתח הכניסה למערה, שנמצא מול שיא גובה התקרה, היה חסום באבנים במגוון גדלים. במערה הובחנו שני שלבי שימוש, וביניהם פער.

שלב 1: תקופת הברונזה הביניימית

הקבורה בשלב זה נערכה רק בחלקה המערבי של המערה, במדרגה הנמוכה (L105; תכנית 1).

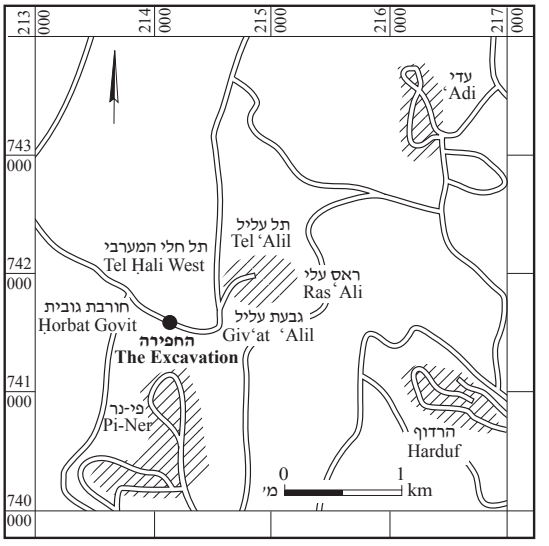

איור 1. מפת איתור.

איור 2. מערת הקבורה, מבט לדרום.

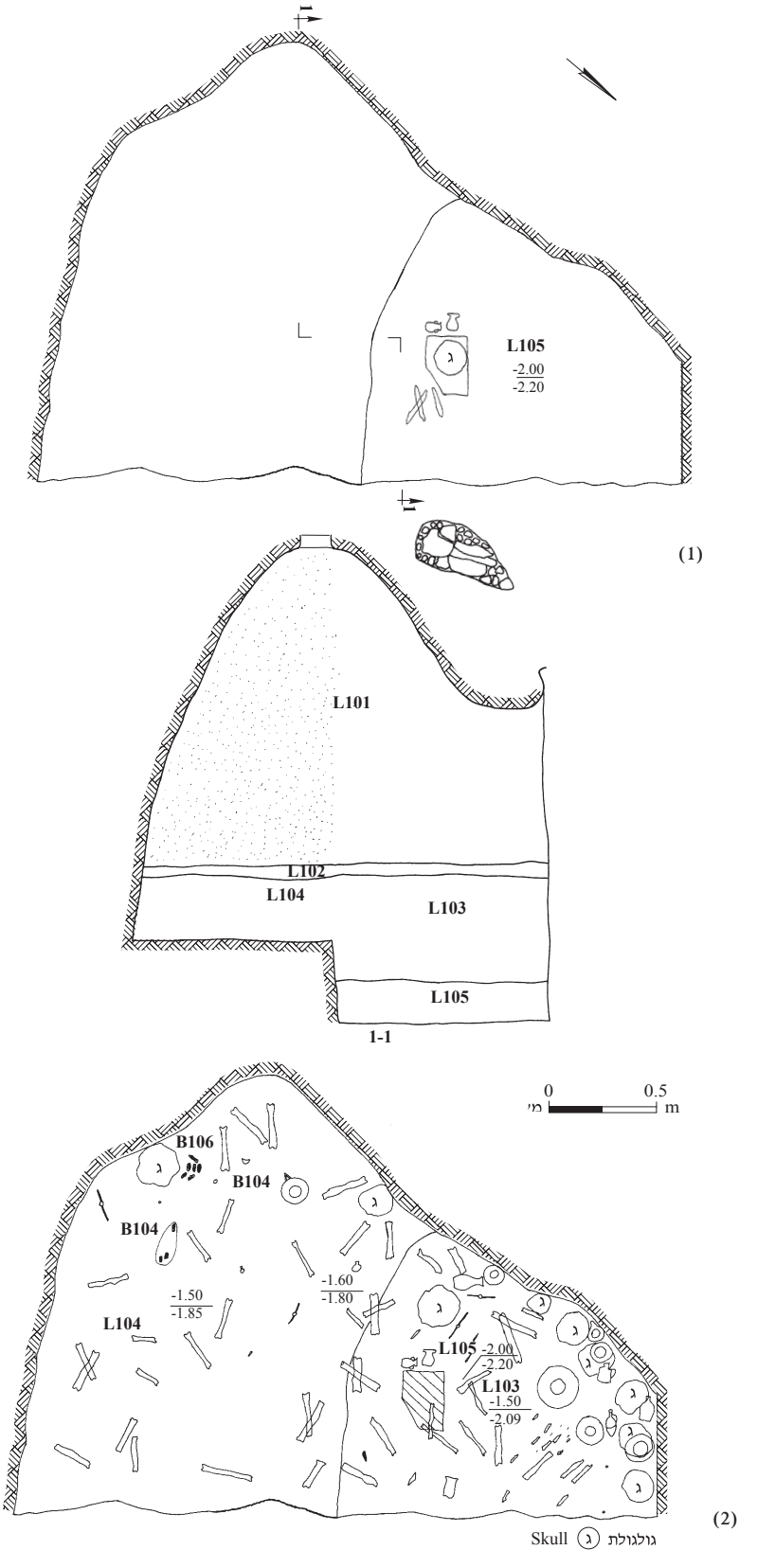

תכנית 1. המערה, שלבים 1 (1) ו־2 (2): תכנית וחתך.

במפלס הקבורה, כ־20 ס״מ מעל הסלע, נמצאו גולגולת שהונחה על אבן גיר מלבנית, שטוחה, ושלד שהונח לידה; השרידים נמצאו שלא בארטיקולציה, ושייכים לפרט בוגר שגילו, על סמך שחיקת השיניים, 30–35 שנים. סמוך לגולגולת נמצאו שני כלי חרס (איור 4:1, 2).

שלב 2: תקופת הברונזה התיכונה 2ג׳

בשלב זה הייתה המדרגה מלאה בחלקה, והקבורה נעשתה בכל שטח המערה (L102, L103, L104; תכנית 2:1) — קבורה המאפיינת קבורת רבים. על סמך השיניים בלבד, נראה שכ־25 פרטים נקברו

איור 3. הגולגולות, מבט לדרום.

במערה: חמישה בגיל 0.5–8 שנים, חמישה בגיל 18–25 שנים, תשעה בגיל 25–35 שנים, שלושה בגיל 35–45 שנים ושלושה שגילם מעל 45 שנים. השלדים לא נמצאו בארטיקולציה, ועל כן מינם אינו ידוע ואופן קבורתם אינו ברור; הגולגולות נמצאו ברובן סמוך לדופנות המערה (איור 3), ואילו השלדים היו מפוזרים בכל חלקיה, בייחוד בצד מזרח. נראה שהנפטרים ומנחות הקבורה הרבות הוזזו כדי לאפשר קבורות נוספות במרכז המערה. לאחר השימוש במערה בתקופה זו היא נעזבה והתמלאה בסחף.

הממצא

במערה נתגלו כלי חרס, כלִי בהט, לוחיות עצם, חרוזי פיאנס וחפצי מתכת שיוצגו להלן, כרונולוגית. כמו כן, נמצאו ארבע חרפושיות וחותם גליל מימי השושלות ה־15 וה־16 במצרים — תקופת הברונזה התיכונה 2ג׳ בכנען (ר׳ Brandl, this volume).

שלב 1: תקופת הברונזה הביניימית

כלי החרס (איור 4)

קנקנית (איור 4:1).— לקנקנית שפה פשוטה, נוטה חוצה, צוואר קצר דמוי משפך, גוף פחוס ובסיס שטוח. שתי ידיות נקב, זו מול זו, משוכות מהצוואר

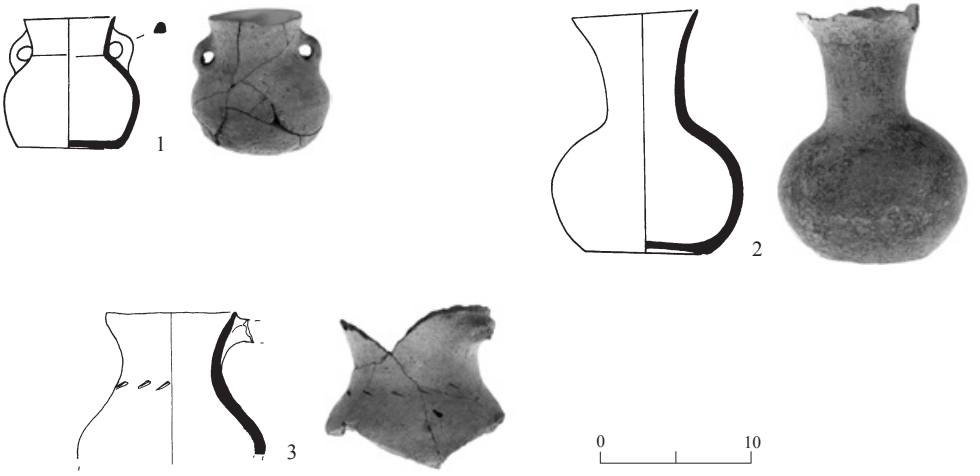

איור 4. כלי החרס משלב 1.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קנקנית	105	128	טין בהיר, חסמים אפורים, צריפה בינונית
2	פך־בקבוק	105	127	טין בהיר, חיפוי אדום־כתום, צריפה בינונית
3	קנקן	102	104/ב	טין בהיר, צריפה טובה

לכתף. טיפוס כלי זה שכיח בכל הארץ בתקופה זו (עמירן תשל״ד: ציורים 13:2; 7:3; 10:4).

פך־בקבוק (איור 2:4).— לכלי שפה פשוטה, נוטה חוצה, צוואר גבוה מעט וקעור, גוף עגול ופחוס, ובסיס שטוח. הוא מחופה כתום מבחוץ וסימני החיפוי נראים גם מבפנים לאורך השפה והצוואר. צורתו אינה רגולרית, אך אפשר להבחין בסימני האבניים על הדפנות. הכלי אופייני למשפחת ״הכלים הצפוניים״ (עמירן תשל״ד:3), וכמותו נמצאו בקברי התקופה, לדוגמה במגידו (Guy 1938: Pl. 11:20) ובקיבוץ הזורע (מאירהוף תשמ״ו: לוח 44:15 :xxiii).

קנקן (איור 3:4).— לקנקן צוואר קעור, שפה נוטה חוצה וידית משוכה ממנה. בבסיס הצוואר עיטור של קווים חרותים אלכסונית שנעשו בחוד יחיד — עיטור אופייני לתקופה (״עיטור צווארון״; עמירן תשכ״ג:101). קנקן דומה נמצא בבית הקברות בקיבוץ הזורע (מאירהוף תשמ״ו: לוח 14:1 :viii).

שלב 2: תקופת הברונזה התיכונה 2ג׳

כלי החרס

קערות (איור 5:1–9).— קערות מס׳ 1 ו־2 גדולות, פתוחות ורדודות, ולהן בסיס טבעת. קערה מס׳ 1 מחופה לבן. שרידי החיפוי השתמרו מפנים ומחוץ; שרידי מירוק ניכרים רק מבחוץ. מקבילות נמצאו ביפתחאל, שם הן תוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳ – הב״מ 1 (Barda and Braun 2003:78, Fig. 1:9), ובתל מבורך, שם הן תוארכו עד ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Stern 1984:13, Fig. 5:1–6).

לקערה מס׳ 2 דופן קעורה ושפה פשוטה. קערות מסוג זה נתגלו בקבר 1 ביפתחאל, ותוארכו שם לתקופת הב״ת 2ב׳ (Barda and Braun 2003:68, Fig. 1:1), ואילו בתל יקנעם הן תוארכו לתקופות הב״ת 2ג׳ – הב״מ 1 (Ben-Ami 2005: Fig. iii.6:10; Livneh 2005a: Fig. ii.25:21) ובתל קשיש — לראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Ben-Tor and Bonfil 2003: Fig. 101:1).

קערה מס׳ 3 פתוחה ועמוקה; יש לה דופן מעוגלת, שפה פשוטה ומחודדת, ובסיס טבעת נמוך. שרידי חיפוי לבן נשתמרו מפנים ומחוץ. קערות דומות נמצאו בקבר 1 ביפתחאל, ותוארכו שם לסוף תקופת הב״ת 2ב׳ (Barda and Braun 2003:68, Fig. 2:2) בתל יקנעם הן תוארכו לתקופת הב״ת 2ג׳ (Livneh 2005a: Fig. ii.33:7).

קערות מס׳ 4–6 מזוות ופתוחות; לקערה מס׳ 4 בסיס דיסקוס, זיווי קל ושפה משתפלת חוצה. קערות דומות נמצאו בתל מגידו (Loud 1948: Pl. 36:6), בקבר 1 ביפתחאל (Barda and Braun 2003:83, Fig. 3:13) ובתל יקנעם (Livneh 2005a: Fig. ii.25:37), ותוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳, תקופת הב״ת 2ג׳ – ראשית הב״מ 1 ולתקופת הב״ת 2ג׳ בהתאמה.

קערה מס׳ 5 רדודה, ולה שפה משתפלת חוצה ודופן דקה מאוד ומזווה. הקערה מחופה חיפוי לבן עבה מפנים ומחוץ. הקערה עשויה מטין דק־גרגר, מנופה וצרוף היטב, ושייך לטיפוס המכונה ״קערות קליפת ביצה״; הן מתוארכות לתקופות

איור 5 ◂

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	קערה	103/104	111	טין ורוד, חסמים רבים לבנים וחומים, שרידי חיפוי לבן, צריפה בינונית
2	קערה	102/104	100/א	טין ורוד, ליבה אפורה, חסמים רבים לבנים ואפורים, סימני קש, צריפה בינונית
3	קערה	103/104	121/ב	טין ורוד־חום, חסמים רבים לבנים וחומים, סימני קש, צריפה טובה
4	קערה	103/104	112	טין ורוד, חסמים לבנים, סימני קש, צריפה טובה
5	קערה	102	102/ה	טין דק גרגר, מנופה וצרוף היטב, חיפוי לבן מפנים ומחוץ
6	קערה	103/104	118	טין ורוד, מנופה וצרוף היטב, חרס גרוס, חיפוי לבן עבה מפנים ומחוץ
7	קערה	103/104	113	טין אפור ואדום, חיפוי חום מפנים ומחוץ, צריפה מתכתית
8	קערה	103/104	123	טין ורוד־חום, חסמים לבנים ואפורים, שרידי קש
9	קערה	103/104	111/א	טין לבנבן־קרם, חסמים רבים קטנים אפורים, חומים ולבנים, חיפוי לבן
10	נר	103/104	124	טין ורוד, מנופה גס, שרידי פיח

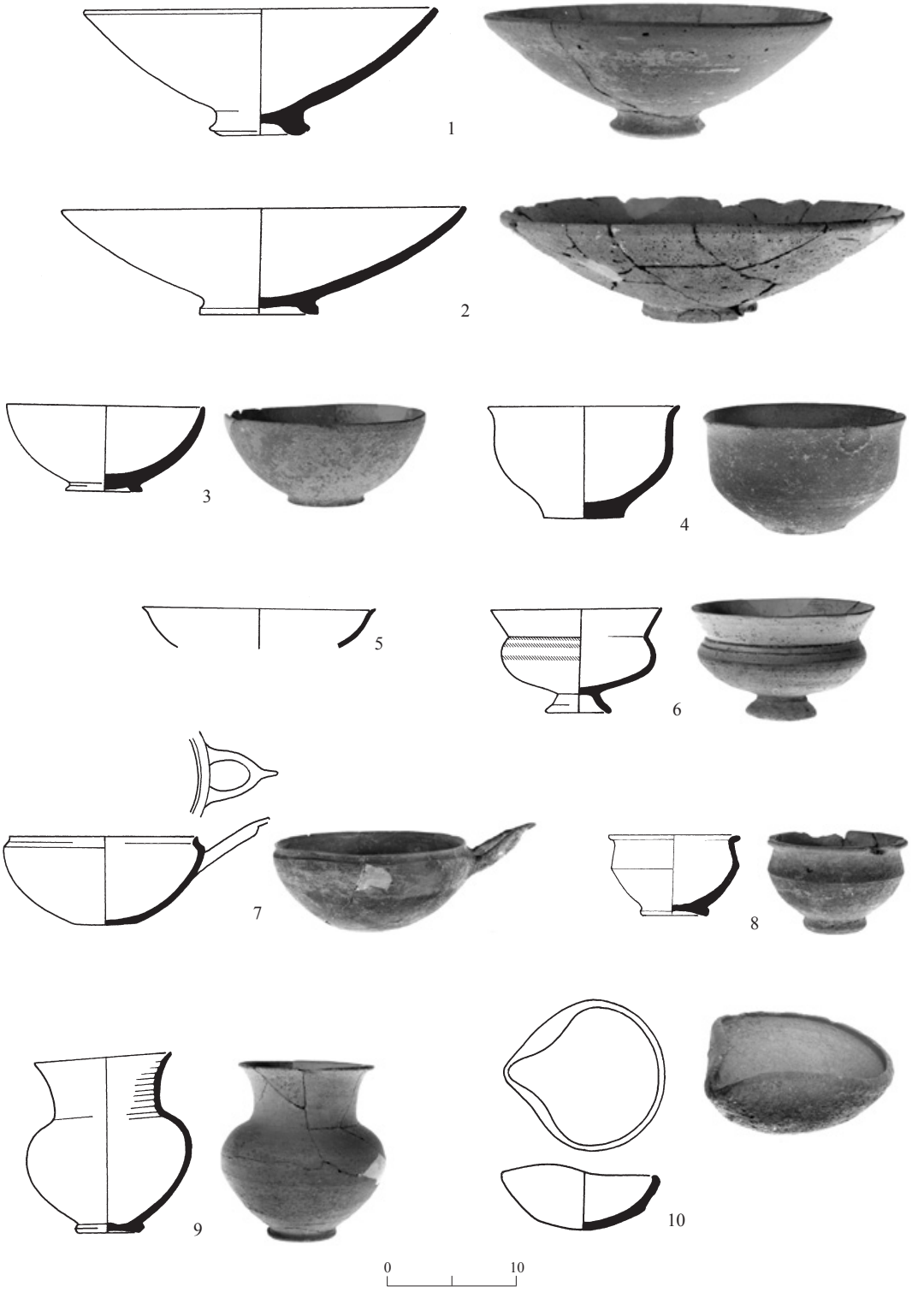

איור 5. כלי החרס משלב 2.

הב״ת 2ג׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (עמירן תשכ״ג:192). זהו גם תאריכה של הקערה שנמצאה בפחל (פלה) שבעבר הירדן (McNicoll 1992: Pl. 45:15), ואילו בתל קשיש תוארכו קערות דומות לתקופות הב״ת 2ב׳ – הב״מ 1 (Bonfil 2003:280).

לקערה מס׳ 6 בסיס טבעת גבוה, גוף מעוגל ושפה פשוטה דמוית משפך, נוטה חוצה. הקערה עשויה טין בהיר, מנופה היטב ומשופע בחסמים זעירים שמיעוטם אפורים ורובם שברי כלי חרס גרוסים דק. הקערה מחופה חיפוי לבן עבה ושמן מפנים ומחוץ, ובצדה החיצון ניכרים סימני מרוק אבניים. היא מעוטרת בשלושה קווים אופקיים בצבע חום־שוקולד. טיפת צבע שנזלה מלמדת שהכלי עמד על בסיסו בעת הצביעה, וכיוון נזילת הצבע מלמד שהעיטור נעשה כשהכלי הסתובב באטיות על האבניים, כפי שסברה עמירן (תשכ״ג:190). הקערה נמנית עם הכלים המכונים ״שוקולד על לבן״, שתוארכו על ידי עמירן לתקופת הב״ת 2ג׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (עמירן תשכ״ג:192). כלים ממשפחה זו נמצאו בתל יקנעם, ותוארכו לתקופת הב״מ 1 (Ben-Ami 2005:175–176; Ben-Ami and Livneh 2005:309–312).

קערה מס׳ 7 פתוחה, כדורית למחצה, בעלת שפה מזווה, ידית אתנח ובסיס קמור קמעא. היא מחופה חיפוי חום, אפור ואדום מחוץ ומפנים וצריפתה מתכתית. קערות אלו, מהטיפוס המכונה ״מונוכרום״, יובאו מקפריסין, ודוגמות נמצאו במגידו, בתל ובקברים, ותוארכו לסוף תקופת הב״ת 2ב׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Guy 1938: Pl. 47:9; Loud 1948: Pl. 54:21; בהתאמה); בקבר 1 ביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 8:3) ובתל יקנעם (Ben-Ami 2005:175–176; Ben-Ami and Livneh 2005:313–317, Fig. IV.20:2); הן תוארכו לתקופת הב״מ 1.

קערה מס׳ 8 קטנה וסגורה ולה בסיס טבעת נמוך, גוף מזווה ושפה משתפלת חוצה. קערות דומות נמצאו למשל בתל מגידו (Loud 1948: Pl. 28:6) ובתל קשיש (Ben-Tor and Bonfil 2003: Figs. 81:14; 85:3, 4; Bonfil 2003: Fig. 114:10) ותוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳, אך נראה שהן המשיכו לשמש גם בתקופת הב״ת 2ג׳ (Livneh 2005a: Fig. ii.25:1).

קערה מס׳ 9 עמוקה וסגורה; יש לה בסיס דיסקוס, גוף קמור, רחב ופחוס, צוואר רחב וקעור ושפה פשוטה נוטה חוצה. אף שאינה סימטרית, סימני האבניים נראים היטב, בעיקר מפנים. שרידי חיפוי לבן נשתמרו בעיקר מחוץ, ואילו מפנים, לאורך הצוואר, שרידי החיפוי קלושים. הכלי עשוי טין לבנבן־קרם, ובו הרבה חסמים קטנים אפורים, חומים ולבנים. קערה דומה נמצאה בתל יקנעם ותוארכה לתקופת הב״ת 2ג׳ (Livneh 2005a: Fig. ii.25:14).

נר (איור 5:10).— הנר צבוט בפינה אחת, שבה נשתמרו שרידי פיח, ולו בסיס מעוגל. נרות דומים נמצאו לדוגמה בתל יקנעם, שם הם תוארכו לתקופות הב״ת 2ג׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Livneh 2005a: Fig. ii.33:25), ובקבר 1 ביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 7:12).

פך (איור 6:1).— לפך בסיס טבעת נמוך, גוף קמור, כתף קעורה, צוואר ארוך וקעור, שפה נוטה חוצה וידית אוזן משוכה מהכתף לשפה. הכלי נמנה עם משפחת הכלים הדו־גוניים, ומעוטר בשלוש רצועות לאורכו: רצועה אדומה בין שתיים שחורות. פך דומה נמצא בתל מגידו, ותוארך לתקופת הב״מ 1 (Loud 1948: Pl. 39:7), ובתל יקנעם תוארכו פכים דומים לתקופות הב״ת 2ג׳ – הב״מ 1 (Ben-Ami and Livneh 2005:312–313).

פכיות (איור 6:2–13).— נמצאו פכיות רבות, רובן שבורות וחלקן נמצאו שלא באתרן בגלל עבודות הכלים המכניים במקום, אך הן שייכות לשלב שימוש זה במערה. לפכיות מס׳ 2–4 גוף גלילי. פכית מס׳ 2 פחוסה ובעלת שפת פמוט, צוואר גבוה, צר וקעור קמעא, ידית כפולה משוכה מהשפה לכתף המשופעת, הדפנות אלכסוניות מעט, דמויות טרפז, והבסיס קמור מעט. פכית מס׳ 3 דומה לקודמתה אך גדולה יותר, ולפכית מס׳ 4 ידית סרט. פכיות בעלות גוף גלילי נפוצות בתקופת הב״ת 2ב׳, למשל בקבר 1 ביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 4:19, 20), בקיבוץ ברקאי (גופנא וזוסמן תשכ״ט: לוח 7:7, 8) ובתל מגידו (Loud 1948: Pl. 40:12–14). הן המשיכו לשמש גם בתקופת הב״ת 2ג׳ (Livneh 2005a: Figs. ii.31:5; ii.40:3, 4).

לפכית מס׳ 5 גוף אגסי, שפת פמוט, צוואר צר מאוד, כתף קעורה וידית אוזן משוכה מהכתף אל מתחת לשפה. פכיות אלו מתוארכות לתקופת הב״ת 2ב׳, למשל בקבר 1 ביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 4:9) ובתל מגידו (Loud 1948: Pl. 40:18–21), והן המשיכו לשמש גם בתקופת

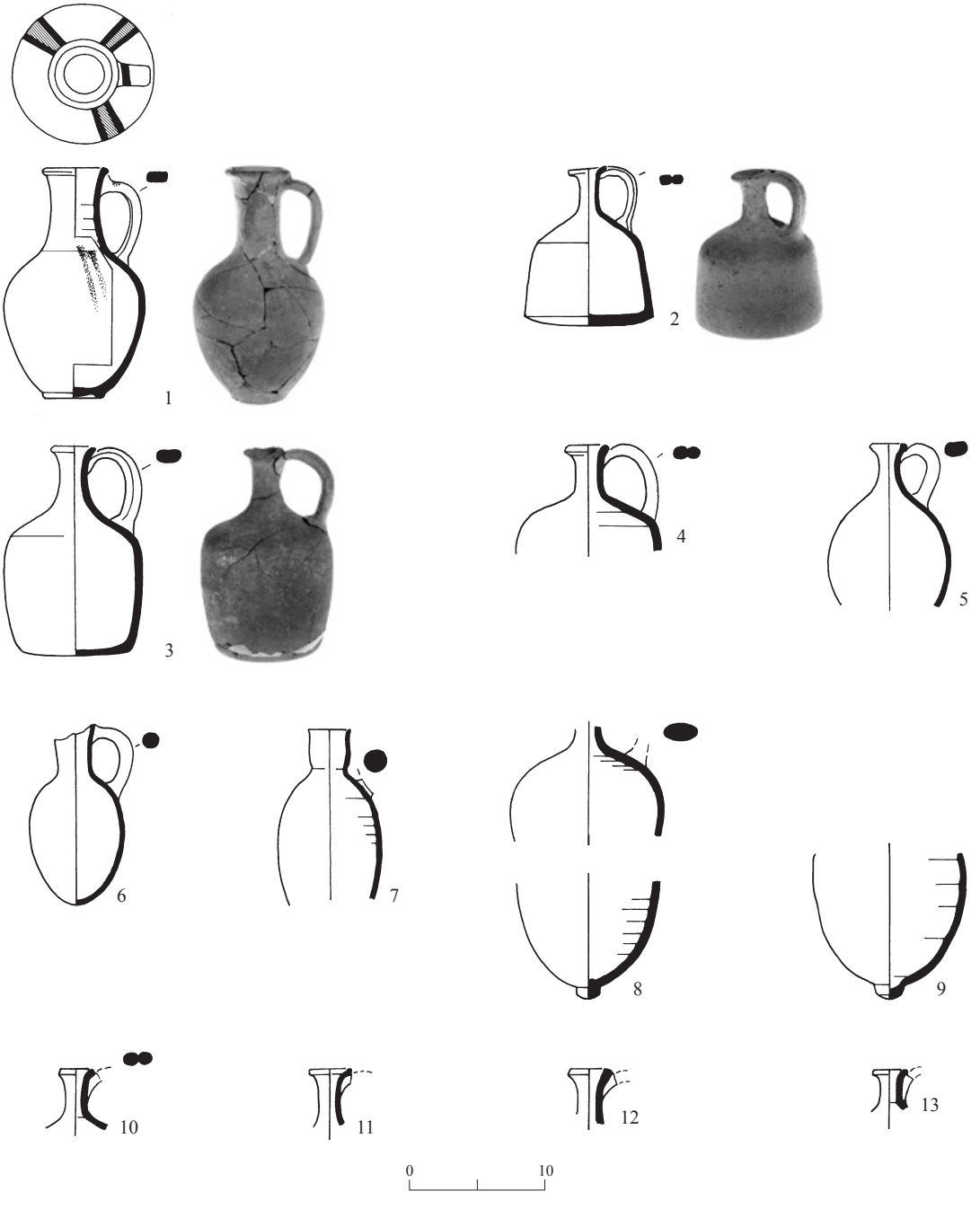

איור 6. כלי החרס משלב 2.

הב״ת 2ג׳, למשל בתל יקנעם (Ben-Ami 2005: Fig. iii.3:4, 8).

פכית מס׳ 6 היא פכית דלייה שלה בסיס מעוגל. הגוף דמוי ביצה, הכתף קמורה, הצוואר רחב, ארוך וישר, והידית משוכה מהכתף לשפה. פכיות הדלייה מתוארכות לתקופות הב״ת 2 – הב״מ 2 ביקנעם (Ben-Ami and Livneh 2005:303), אך ייתכן שהן החלו להופיע בתקופת הב״ת 2ב׳, כמו ביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 5:7). את הפכיות עם הצוואר הישר, דוגמת הפכית הנדונה, נראה

◂ איור 6

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור
1	פך	103/104	ג/100	טין ורוד, חסמים אפורים ולבנים, פסים שחורים וביניהם פס אדום
2	פכית	103	114	טין ורוד, חסמים אפורים, לבנים וחומים, צרוף היטב
3	פכית	103	122	טין ורוד־חום עם גרגירי חול, צריפה בינונית, שרידי חיפוי אדום
4	פכית	102	ב/102	טין לבן־צהבהב, דק גרגר, חסמים רבים גסים, שרידי קש, צריפה גרועה
5	פכית	103/104	ד/100	טין ורוד, חסמים רבים וגסים אפורים ולבנים
6	פכית	103	116	טין ורוד, חסמים לבנים גסים, שרידי קש, צריפה בינונית
7	פכית	103/104	ב/100	טין לבנבן, חסמים לבנים ואפורים גסים מאוד
8	פכית	102	א׳/102	טין ורוד גס־גרגיר, חסמים לבנים ואפורים, צריפה גרועה
9	פכית	102	104	טין אפור־שחור דק־גרגיר, חסמים לבנים, צריפה טובה, שרידי חיפוי אפור
10	פכית	102	ג/102	טין לבן, גרגירים חוליים, חסמים אפורים
11	פכית	102	ו/102	טין ורוד, חסמים רבים לבנים ואפורים
12	פכית	102	ז/102	טין ורוד גס, חסמים לבנים ואפורים, פרורי חרס גרוס
13	פכית	102	ה/102	טין גס מאוד, חסמים לבנים גדולים

שיש לתארך לתקופה הב״ת 2ג׳, על סמך מקבילות מתל מגידו (Loud 1948: Pl. 50:16, 17), ולתקופת הב״מ 1, על סמך מקבילות מתל מגידו, תל קשיש ותל יקנעם (Loud 1948: Pl. 58:7; Ben-Tor and Bonfil 2003: Fig. 111:5; Ben-Ami and Livneh 2005: Fig. IV.17:1 בהתאמה).

לפכית מס׳ 7 שפה פשוטה, נוטה מעט חוצה, צוואר רחב מאוד, מנופח מעט וקצר; מקום חיבור הצוואר אל הגוף הפחוס מודגש בחריץ, ונראה לכן שהם נעשו בנפרד. על הכתף נשתמרה תחילת ידית אוזן, שחתכה עגול. טכניקת הייצור של הפכית אמנם ידועה בתקופת הברונזה הביניימית (עמירן תשכ״ג:101), אך צורתה אינה נפוצה בתקופה זו ועל כן יש לשייכה לשלב הקבורה השני במערה — תקופת הב״ת 2ג׳.

לפכיות מס׳ 8 ו־9 בסיס כפתור; פכית מס׳ 8 עשויה מטין גס וצריפתה גרועה, ואילו פכית מס׳ 9 צרופה היטב ומחופה חיפוי אפור. פכיות אלו שכיחות מאוד: בתל מגידו הן תוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳ (Loud 1948: Pl. 40:18), ובתל יקנעם הן תוארכו לסוף תקופת הב״ת 2ג׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Ben-Ami 2005: Fig. iii.3:8, 9; Livneh 2005a: Figs. ii.31:5; ii.40:2, 6).

מפכיות מס׳ 10–13 נשתמר רק הצוואר והתחלת ידית משוכה מן השפה; לפכית מס׳ 10 ידית כפולה ולאחרות ידית פשוטה.

כלי בהט

לפך הבהט הקטן (איור 7:1) שפה מפושקת וישרה, צוואר קצר ורחב, גוף רחב בחלקו העליון וצר סמוך לבסיס השטוח. פנים הכלי חלק ונעשה כנראה בקידוח. מקור הכלי כנראה במצרים (Barda and Braun 2003:87). כלי בהט יובאו לכנען בתקופות הב״ת 2 – הב״מ 1, וכמותם נמצאו בתל אל־עג׳ול, שם תוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳ (Petrie 1934: Pl. XXXVIII:44); בגנוסר (אפשטיין תשל״ד: ציור 11:16) וביפתחאל (Barda and Braun 2003: Fig. 12:1), שם הם תוארכו לתקופת הב״ת 2ג׳; בתל חצור (ידין ואחרים תשי״ט: לוח CXLII:13), בתל אבו הואם (Hamilton 1935: Pl. 58:353) ובתל יקנעם (Ben-Ami 2005: Fig. iii.11:6), שם הם תוארכו לתקופת הב״מ 1.

חפצי העצם

לוחיות (איור 7:2–7).— שנים־עשר שברי לוחיות עצם נמצאו במערה (לא התחברו). הן שטוחות, מעוטרות בדגם אידרה או סכסך חרות, ובאחת מהן (איור 7:2) היה חור; נראה שהן שימשו לעיטור קופסה או חפץ אחר. לוחיות עצם נפוצות, ונמצאו למשל בגנוסר (אפשטיין תשל״ד: ציור 11:18–22), בתל מגידו (Loud 1948: Pl. 198:2, 19) ובתל יקנעם (Livneh 2005b:379, Fig. V.12:17, 18). על סמך הממצא, נראה שהשימוש בלוחיות עצם

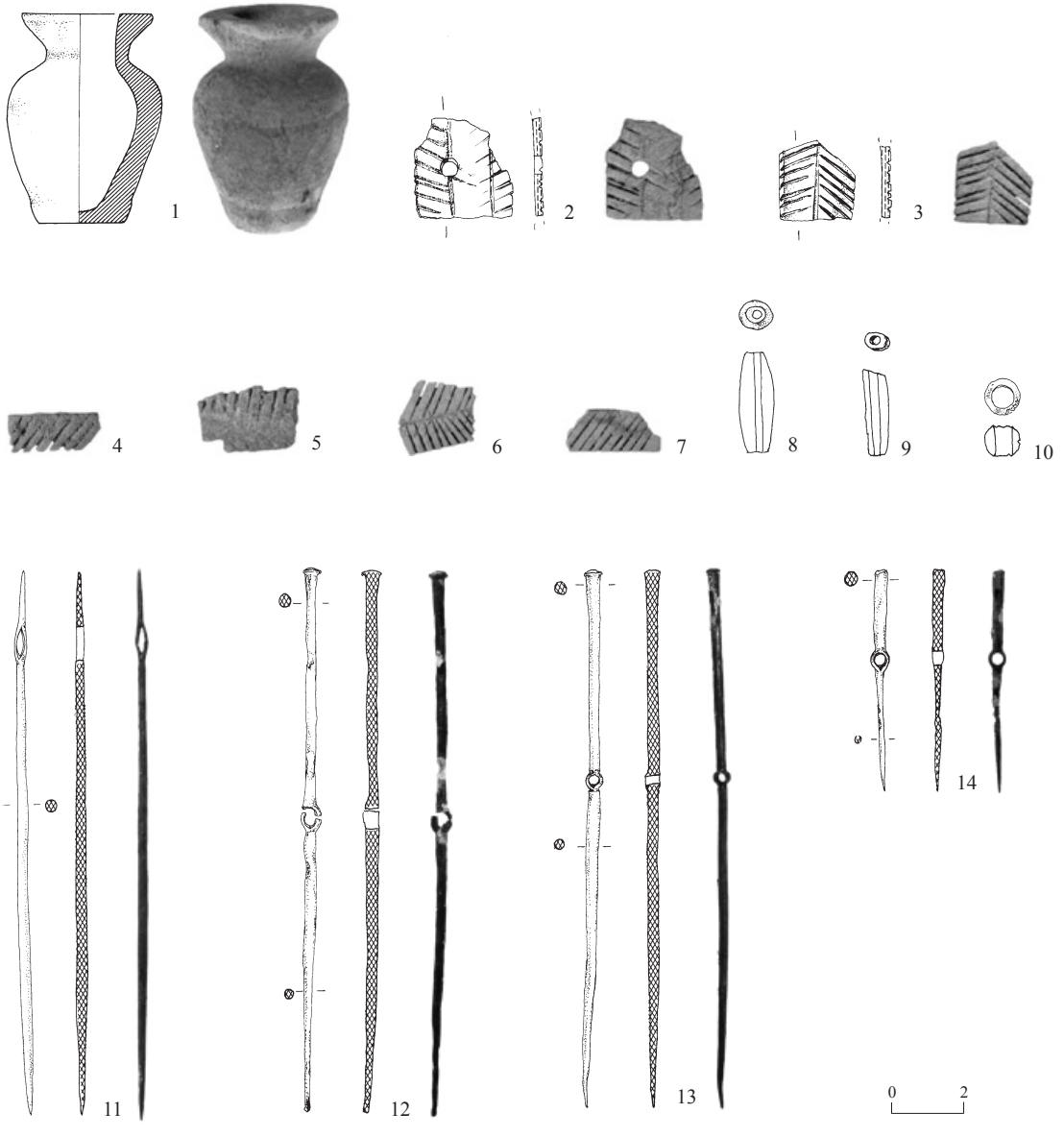

איור 7. הממצא משלב 2.

מס׳	החפץ	לוקוס	סל	חומר
1	פך	104	117	בהט
7–2	לוחיות	103	129/1-12	עצם
10–8	חרוזים	104	106/1-9	פיאנס
11	מחט	103	115	ברונזה/נחושת
12	סיכת רכיסה	103	126	ברונזה/נחושת
13	סיכת רכיסה	104	107	ברונזה/נחושת
14	סיכת רכיסה	103	110	ברונזה/נחושת

לשיבוץ ועיטור היה שכיח בתקופות הב״ת 2ג׳ – הב״מ 1.

חפצי הפיאנס

חרוזים (איור 7:8–10).— נמצאו תשעה חרוזים. החרוזים דו־קוניים, למעט אחד עגול (איור 7:10). הם נמצאו יחד, ונראה שהיו חלק ממחרוזת. מצב השתמרותם גרוע וחלקם התפורר עם הזזתם. חרוזים רבים, ובהם אחד עשוי פיאנס, נמצאו בקבר 1 ביפתחאל ותוארכו לתקופות הב״ת 2ג׳ – הב״מ 1 (Barda and Braun 2003: Fig. 13:12). ראשית השימוש בחפצי פיאנס היה בתקופת הב״ת 2 (קמפינסקי תשמ״ט: 74), אך רוב הממצא מתוארך לראשית תקופת הברונזה המאוחרת (Stern 1984: Fig.4:3, 4).

חפצי המתכת

מחט (איור 7:11).— המחט השתמרה היטב, ועליה עיטור בחריתה בדגם רשת (לא מצויר); היא מחודדת בשני קצותיה.[2] מחטים שימשו לאורך זמן. בתל מבורך הן תוארכו לתקופת הב״ת 2ג׳ (Stern 1984:63, Fig.18:5), ובתל חצור — לתקופת הב״מ 2 (ידין ואחרים תשכ״א: לוח CCLXXVIII:16).

סיכות רכיסה (איור 7:12–14).— נמצאו שלוש סיכות שלמות וכמה שברים. סיכות מס׳ 12 ו־13 ארוכות ומעוטרות בחריתה בדגם רשת (לא מצויר); סיכות דומות נמצאו במערת קבורה בצפת, שם הן הוגדרו ״סיכות בעלות ראש מעוגל״ ותוארכו לתקופת הב״ת 2ב׳ (דמתי וסטפנסקי תשנ״ו:19, קבוצה ג׳, איור 18:8, 9). סיכה מס׳ 14 קצרה ואינה מעוטרת; סיכות דומות ממערת הקבורה בצפת הוגדרו ״סיכות בעלות ראש ישר״ ותוארכו לתקופת הב״ת 2ג׳ (דמתי וסטפנסקי תשנ״ו:*19, קבוצה ד׳, איור 19:2, 3).

סיכום

בשלב הקבורה הראשון, בתקופת הברונזה הביניימית, שימשה המערה לקבורת יחיד; השימוש במערות טבעיות לקבורה החל בראשית התקופה (גרינהוט תשנ״ב:132). מכלול כלי החרס ששימש מנחת קבורה היה מצומצם, אך בעל זיקה ברורה למשפחת ״הכלים הצפוניים״. אתרים קרובים למערה מתקופה זו הם עין יבקע, כ־2 ק״מ מדרום־מזרח במעלה נחל ציפורי (גל תשמ״ג:21–22), קבר 1 ביפתחאל, כ־7 ק״מ ממזרח במעלה הנחל (Barda and Braun 2003), תל רגב, כ־6 ק״מ מדרום־מערב (Garstang 1924:45–46), מערת הקבורה באבטין, כ־5 ק״מ מדרום־מערב (ינאי תשס״ה), ותל טבעון, כ־6 ק״מ מדרום למערה (רבן תשמ״ג:25).

אף שהאתרים הסמוכים הם בעיקר קברים, ללא יישוב מרכזי, הרי שהם מלמדים שבאזור הייתה פעילות רבה בתקופת הברונזה הביניימית. מיקום המערה, בקטע הנחל המחבר בין בקעת נטופה לעמק זבולון, מחזק את הנחתו של גצוב (תשנ״ה:*16–*17), שהאתרים בשולי העמקים, שבהם נמצאו קברים בלבד, שייכים לאוכלוסיית קבע חקלאית שהתפרנסה מגידולי שדה באדמת העמקים.

בשלב הקבורה השני שימשה המערה לקבורת רבים, שלצדם הונחו מנחות קבורה רבות, ובהן כלי חרס מקומיים וחפצי ייבוא ממצרים, מקפריסין ומסוריה. הממצא אמנם מתוארך לתקופת הב״ת 2ב׳ – ראשית תקופת הברונזה המאוחרת, אך נראה שהוא משקף את התרבות החומרית בתקופת הב״ת 2ג׳: תקופת מעבר של שימור מסורות ישנות מחד גיסא, וחידושים שהביאו עמם קשרי מסחר ותרבות נרחבים עם הלבנט מאידך גיסא.

הערות

[1] שביל הגישה לכפר ראס עלי, העובר כ־20 מ׳ מעל מצוק ההתחתרות של נחל ציפורי, הורחב לצורך מעבר אוטובוסים לבית הספר המקומי. המערה נפגעה מהעבודות במקום והתגלתה במהלך הפיקוח השוטף. תושבי המקום יודעים לספר שהמערה נפגעה לראשונה עוד בשנות ה־60 למאה הכ׳, כאשר נסללה הדרך לכפר. את החפירה (הרשאה מס׳ A-2081) ניהלו צח הורוביץ ודורון ליפקונסקי בעזרת אלון מוסקו ושלושה פועלים מאום אל־פחם. בטיפול בממצאים השתתפו אראלה צרפתי (רפאות), יעקוב קפליאן (ציור ממצא), צילה שגיב (צילום ממצא), אלה אלטמרק (מעבדות מתכת), ברוך ברנדל (חרפושיות וחותם גליל) ויוסי נגר (אנתרופולוגיה פיסית). התכניות וצילומי השטח נעשו על ידי המחברים.

[2] לא נערכה בדיקה לבירור הרכבם של חפצי המתכת.

הפניות

אפשטיין ק׳ תשל״ד. קברים מן התקופה הכנענית התיכונה בכפר סולד ובגנוסר. **עתיקות** ז:13–39.

גופנא ר׳ וזוסמן ו׳ תשכ״ט. מערת קברים מן התקופה הכנענית התיכונה בברקאי. **עתיקות** ה:1–13.

גל צ׳ תשמ״ג. **הגליל התחתון בתקופת הברזל**. עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב. תל אביב.

גצוב נ׳ תשנ״ה. קברים מתקופת הברונזה הקדומה והביניימית בגליל המערבי. **עתיקות** 27:*1–*18.

גרינהוט צ׳ תשנ״ב. **קברים וקבורה בתקופת הברונזה הקדומה ד׳ בארץ ישראל**. עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב. תל אביב.

דמתי ע׳ וסטפנסקי י׳ תשנ״ו. מערת קבורה מתקופת הברונזה התיכונה 2 במורדות הר כנען, צפת (ואדי חמרה). **עתיקות** 29:*1–*29.

ון דן ברינק א׳ תשס״א. חורבת גובית. **חדשות ארכיאולוגיות—חפירות וסקרים בישראל** 112:147–148.

ידין י׳, אהרוני י׳, דונאייבסקי ע׳, דותן ט׳, עמירן ר׳ ופרו ז׳ תשי״ט. **חצור א: פרשת החפירות בעונה הראשונה (1955)**. ירושלים.

ידין י׳, אהרוני י׳, דונאייבסקי ע׳, דותן ט׳, דותן מ׳ ופרו ז׳ תשכ״א. **חצור ג–ד: פרשת החפירות בעונות השלישית והרביעית (1957–1958)**. ירושלים.

ינאי א׳ תשס״ה. קבר מתקופת הברונזה הביניימית ליד הכפר אבטין בעמק זבולון. **עתיקות** 48:*9–*14.

מאירהוף ע׳ תשמ״ו. **הנקרופוליס מתקופת הברונזה בקיבוץ הזורע**. קיבוץ הזורע.

עולמי י׳ וגל צ׳ תשס״ד. **מפת שפרעם (24)** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

עמירן ר׳ תשכ״ג. **הקיראמיקה הקדומה של ארץ־ישראל**. ירושלים.

עמירן ר׳ תשל״ד. קבר בגבע שבכרמל: דיון נוסף בחלוקת הקיראמיקה של תקופת הברונזה התיכונה I. **עתיקות** ז:1–12.

קמפינסקי א תשמ״ט. **מבוא לארכיאולוגיה של ארץ־ישראל בתקופת המקרא. יחידה 6: תקופת הברונזה התיכונה**. תל אביב. עמ׳ 5–87.

רבן א׳ תשמ״ג. **מפת נהלל (28)** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.

Barda L. and Braun E. 2003. Tomb 1 of the Second Millennium BCE at Yiftaḥ'el, Lower Galilee. *'Atiqot* 44:67–95.

Ben-Ami D. 2005. The Pottery of the Late Bronze Age. In A. Ben-Tor, D. Ben-Ami and A. Livneh. *Yoqne'am* III: *The Middle and Late Bronze Ages; Final Report of the Archaeological Excavations (1977–1988)* (Qedem Reports 7). Jerusalem. Pp. 165–240.

Ben-Ami D. and Livneh A. 2005. The Typological Analysis of the Pottery of the Middle Bronze and Late Bronze Ages. In A. Ben-Tor, D. Ben-Ami and A. Livneh. *Yoqne'am* III: *The Middle and Late Bronze Ages; Final Report of the Archaeological Excavations (1977–1988)* (Qedem Reports 7). Jerusalem. Pp. 247–348.

Ben-Tor A. and Bonfil R. 2003. The Stratigraphy and Pottery Assemblages of the Middle and Late Bronze Ages in Area A. In A. Ben-Tor, R. Bonfil and S. Zuckerman. *Tel Qashish: A Village in the Jezreel Valley; Final Report of the Archaeological Excavations (1978–1987)* (Qedem Reports 5). Jerusalem. Pp. 185–276.

Bonfil R. 2003. Pottery Typology of the Middle Bronze Age II and Late Bronze Age. In A. Ben-Tor, R. Bonfil and S. Zuckerman. *Tel Qashish: A Village in the Jezreel Valley; Final Report of the Archaeological Excavations (1978–1987)* (Qedem Reports 5). Jerusalem. Pp. 277–318.

Brandl B. This volume. Three Canaanite Design Scarabs, One Egyptian Obsidian Scarab and One Syrian Cylinder Seal from a Burial Cave near Ras 'Ali in Naḥal Ẓippori.

Garstang J. 1924. El Harbaj: Notes on Pottery Found at El Harbaj, Summer, 1923. *British School of Archaeology in Jerusalem* 4:45–46.

Guy P.L.O. 1938. *Megiddo Tombs* (OIP XXXIII). Chicago.

Hamilton R.W. 1935. Excavations at Tell Abu Hawām. *QDAP* 4:1–69.

Livneh A. 2005a. The Pottery of the Middle Bronze Age. In A. Ben-Tor, D. Ben-Ami and A. Livneh. *Yoqne'am* III: *The Middle and Late Bronze Ages; Final Report of the Archaeological Excavations (1977–1988)* (Qedem Reports 7). Jerusalem. Pp. 41–138.

Livneh A. 2005b. Worked Bone Objects. In A. Ben-Tor, D. Ben-Ami and A. Livneh. *Yoqne'am* III: *The Middle and Late Bronze Ages; Final Report of the Archaeological Excavations (1977–1988)* (Qedem Reports 7). Jerusalem. Pp. 379–381.

Loud G.1948. *Megiddo* II: *Seasons of 1935–39* (OIP LXII). Chicago.

McNicoll A.W. 1992. *Pella in Jordan* 2: *The Second Interim Report of the Joint University of Sidney and College of Wooster Excavations at Pella 1982–1985* (Mediterranean Archaeology Supplement 2). Sydney.

Petrie W.M.F. 1934. *Ancient Gaza* IV: *Tell el Ajjūl* (BSAE LVI). London.

Stern E. 1984. *Excavations at Tel Mevorakh (1973–1976)* II: *The Bronze Age* (Qedem 18). Jerusalem.

SUMMARIES OF THE HEBREW SECTION

A Burial Cave from the Intermediate Bronze Age and Middle Bronze Age IIC near the Village of Ras ʻAli, in Naḥal Ẓippori

Zach Horowitz and Doron Lipkunski
(Pp. 1*–11*)

A burial cave was exposed during the widening the approach road to the village of Ras ʻAli, above the banks of Naḥal Ẓippori (map ref. NIG 214120/741586; OIG 164120/241586; Fig. 1). The cave, which was damaged as a result of the development works (Fig. 2), was used during two different periods. In Phase 1 (Plan 1:1), it was used to bury a single individual; based on the ceramic finds (Fig. 4), this phase has been dated to the Intermediate Bronze Age. In Phase 2 (Plan 1:2), the cave served for the burial of approximately 25 individuals (Fig. 3). Based on the prolific local and imported ceramic finds, an alabaster vessel, bone-inlay plates, faience beads, metal objects (Figs. 5–7), and four scarabs and a cylinder seal (see Brandl, this volume), Phase 2 has been dated to MB IIC. Following its use during this period, the cave was abandoned.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Location map.
Fig. 2. The burial cave, looking south.
Plan 1. The cave, Phases 1 (1) and 2 (2), plan and section.
Fig. 3. The skulls, looking south.
Fig. 4. Ceramic finds from Phase 1.
Fig. 5. Ceramic finds from Phase 2.
Fig. 6. Ceramic finds from Phase 2.
Fig. 7. Finds from Phase 2.